

2019:15

Bjällerups kyrka

Antikvarisk medverkan, 2018–2019

Anna Rabow

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2019:15

Bjällerups kyrka

– utvändig renovering

Antikvarisk medverkan, 2018–2019
Bjällerups socken
Staffanstorps kommun
Skåne län

Anna Rabow

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Tomtegatsgatan 22
223 50 Lund

www.regionmuseet.se

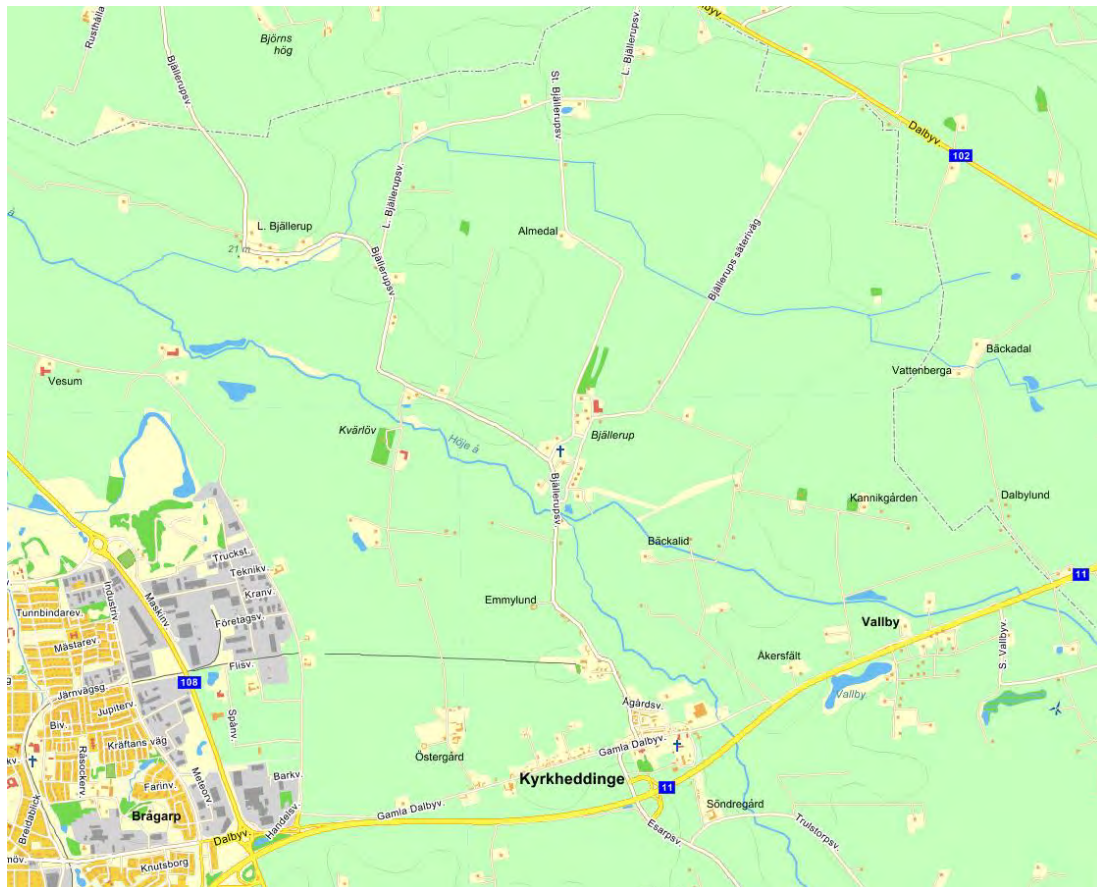
© 2012 Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne
E-rapport 2019:15

Omslagsfoto: Bjällerups kyrkas kortak, södra sidan, december 2018.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Bjällerups kyrka – utvändig renovering

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	6
Skyddsföreskrifter enligt KML	8
Skadebild/Motiv till åtgärder	9
Utförda åtgärder	10
Tak	10
Fasad, fönster och luckor	14
Avvikelser från arbetshandlingar	15
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	16
Övriga handlingar med relevans för ärendet	16
Bilaga - materialförteckning	18

Bjällerups kyrka ligger i Staffanstorps kommun, öster om huvudorten.

Bjällerups kyrka, sett från norr, september 2018.

Sammanfattning av utförda åtgärder

Bjällerups kyrkas tak på kor, sakristia och torn har lagts om, en del plåtanslutningar har bytts, teglet på trappstegsgavlarna har säkrats, fasaden har putslagats och avfärgats, fönster och ankarjärn har målats.

Administrativa uppgifter

Objekt	Bjällerups kyrka
Socken	Bjällerup
Kommun	Staffanstorps
Arbetshandlingar	2016-06-10, Förfrågningsunderlag, utvändigt renovering Bjällerups kyrka, Danewids Ingenjorsbyrå AB
Länsstyrelsens diarienummer	2016-09-20, 433-25128-2016
Regionmuseets diarienummer	L12.30-248-16, 1187
Byggherre/beställare	Sankt Staffans församling
Entreprenör	Tak på kor och sakristia: BM Plåt AB Lomma Torntak och fasad: Mur & Puts Bygg AB
Projektledare	Niclas Hansson, Danewids Ingenjorsbyrå AB
Besiktningsman	Bengt Wahlgren, Restaurera Sverige AB

Bjällerups kyrkas kortak (t. v.) lagt med valsad bly och sakristitak (t. h.) lagt med galvad plåt, september 2018.

Antikvarisk medverkan	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Petter Jansson och Anna Rabow
Byggnadstid	Tak på kor och sakristia: sep-dec 2018 Torntak och fasad: mars-juni 2019
Slutbesiktning	Tak på kor och sakristia: 2018-12-18 Torntak och fasad: 2019-06-19
Bidrag till kulturmiljövård	Kyrkoantikvarisk ersättning
Rapport granskad av	Johan Dahlén

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Bjällerups kyrka ligger på lundaslätten i en äldre bymiljö, öster om Staffanstorp. Kyrkan förmodas vara en av de äldsta och bäst bevarade i Skåne, långhuset och det rakslutna koret är uppfört i romansk stil under slutet av 1000-/början av 1100-talet. Tornets nedre del anses sekundärt men även det är troligen från 1100-talet. Kyrkan är uppförd i tuktad gråsten med hörnkedjor och omfattningar av finhuggna sandstenskvadrar med inslag av kritsten. En del av tornets ljudöppningar är försedda med kolonnetter med romanska tärningskapital. Ingången till tornet skedde på den södra sidan via en trappa, öppningen till den är fortfarande synlig i fasaden. På 1300-talet slogs tegelvalv över kyrkorummet och försågs med kalkmålningar. Under medeltiden byggdes även ett vapenhus vid långhusets sydportal.

Bjällerups kyrka, odaterat foto. Koret och långhuset har varit täckta med bly sedan lång tid. Korettakets blytak ser ut att ha samma utseende som taket hade fram till september 2018. Foto Riksantikvarieämbetet.

På 1700-talet förändrades kyrkan både interiört och exteriört. 1758 lagades den östra muren och blytaket på långhuset lades om, bland annat med bly från tornet. Året därpå gjordes förändrades fönstersättningen genom att ett medeltida fönster sattes igen, ett par fönster gjordes större och ytterligare några nya stora fönster togs upp. 1779 byggdes tornet om genom att dess övre, södra mur lades om, försåg det med ankarjärn, taklaget gjordes nytt och blytaket byttes mot tegel.

Nästa stora renovering skedde i början av 1850-talet under ledning av domkyrkoarkitekt C. G. Brunius. Det medeltida vapenhuset revs, en västportal togs upp i tornet, tornvalvet byggdes om och två strävpelare uppfördes mot koret i syfte att förstärka det och dess valv.

Den sista stora ombyggnaden genomfördes 1934 under arkitekt N. A. Blancks ledning. Då byggdes en sakristia med källare norr om koret, och golvet i hela kyrkan lades om. Vid omläggningen återfanns det medeltida golvteglet samt en gravhäll från 1500-talet.

Under slutet av 1970- och 1980-talet utfördes en utvändigt totalrenovering av kyrkan. Putslagningar ska ha utförts med kc-bruk och avfärgning med kc-färg. Fasaderna målades om 2010 och den gången ska fasaderna ha avfärgats med silikatfärg.

År 1998 uppmärksammades förfallet av de invändiga kalkmålerierna vilket resulterade i en byggnadsfysikalisk utredning samt konserveringsåtgärder. Värme-systemet byttes ut och det läckande yttertaket reparerades men flera föreslagna åtgärder kom aldrig att genomföras.

Sakristians tak, före bytet. Notera den trappstegsformade anslutningen till trappgaveln på bild t. v.

Enligt de skriftliga uppgifterna har kyrkans alla tak varit täckta med bly sedan lång tid tillbaka. Det tegeltak som lades på 1700-talet på tornet har någon gång bytts och även undertaket med råspont och papp är sentida. Kor och långhus har idag taktäckning av valsad blyplåt från senare tid, på papptäckt råspont. Korets södra takfall var omkring sekelskiftet 1900 täckt med blyskivor som till utseendet var väldigt likt det tak som fanns fram tills denna renovering (hösten 2018) gjordes. Ett odaterat foto, se förra sidan, visar att taket hade väldigt långa skivor närmast takfoten och korta närmastnocken.

Sakristian hade förmodligen ursprungligt galvplåtstäckt tak från 1934.

I samtliga taklag över de medeltida byggnadsdelarna ingår äldre/medeltida återanvänt virke, speciellt över långhuset finns tidigmedeltida sekundäranvända delar av ek.

Skyddsföreskrifter enligt KML

Kyrkobyggnader uppförda före år 1940 är skyddade enligt 4 kap Kulturmiljölagen, KML. Även kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade. Lagen föreskriver att kyrkorna ska *vårdas och underhållas så att deras kulturbistoriska värden inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.*

Sakristians västra takfall. Notera hur regndalen utförts och hur kortakets blyplåt går ner över sakristians plåt.

Skadebild/Motiv till åtgärder

Underhållet av kyrkans tak var eftersatt, huruvida taket på sakristian lagts om sedan 1930-talet var inte känt och det fanns inte heller några uppgifter för när de andra taken lagts om eller lagats. En markering med året 1984 på insidan av korets tak talade för att något gjorts detta år. Tornets tegeltak läckte och pannor hade blåst ner vid stormar. På kortaket hade man noterat sprickor i falsarna och sakristians tak var genomrostat. Trots att arbetet med takomläggningarna blev omfattande och innebar visst materialbyte/materialförändring samt förnyelse av ytskikt kunde de betraktas som underhåll. Fasaden putslagades och avfärgades för inte mindre än nio år sedan men var återigen i behov av lagning och omfärgning. Skador på putsen fanns främst närmast marken, på tornet och på trappgavlarna som har ett utsatt läge.

Korttakets norra takfall t. v. och det södra t. h., september 2018. De längsta blyskivorna låg på södra sidan.

Utförda åtgärder

Tak

Sakristians som tak var lagt med enkelfalsad, gråmålad galvad plåt i dimensionerna 68 x 173 cm (mellan falsarna) dokumenterades och togs ner i sin helhet. Underpanelen visade sig vara i gott skick och byttes inte. Likaså lät man den gamla pappen vara kvar innan täcktes över med ny underlagspapp. Enligt förslaget var det tänkt att taket skulle läggas om med förmålad kulturplåt men man valde i stället att lägga förzinkad stålplåt med 25 my zinkskydd på båda sidor. De nya skivorna är utförda enligt dagens standardmått 67 x 200 cm vilket gör att skivtäckningen är något smalare och samtidigt något längre än de förra.

De gamla galvaniserade och gråmålade hängränorna och de två stuprören, som sitter vid sakristians hörn mot koret, byttes mot nya i förzinkad stålplåt. De nya stuprören har skarpa vinklar och är anslutna till brunnar i mark. All galvad plåt kommer att målas när den blivit tillräckligt korroderad och betats i flera år.

Den förzinkade stålplåten målades med en täckfärg, *Caparol Pansartäck V*, på undersidan och på kanterna närmast gavlarna. Målningen utfördes i syfte att förhindra korrosion på undersidan av plåten då den utsätts för kondens på vinden vid stora temperaturskillnader.

Korets tak var lagt med valsat bly vars skivor var 40,5 cm breda mellan falsarna och upp till 185 cm långa. De långa skivorna låg på det södra takfallet, på det norra var de betydligt kortare. Enligt inskriptioner på insidan av underbrädningen

T. v: Korets södra takfall, efter omtäckningen med gjutet bly. På den näst bortre skivan närmast takfoten finns plåtfirmans namn och årtal ingjutet. T. h: Korets nordöstra tak, efter omtäckningen.

på den södra sidan lades detta takfall om 1984. Brädningen på den norra sidan såg ut att vara äldre men då blytaket har samma utförande antog man att detta takfall också lades om det året. Vid nedmonteringen av blytaket besiktigades underpanelen som var i gott skick utan synliga rötskador varför den inte byttes. Vid uppskrivningen av hängränkans fästen och falsarnas klammer ”drog” panelen bra. Även här lades ny underlagspapp ovanpå den gamla.

Den valsade blyplåten återanvändes genom att den göts om. Då den valsade plåten endast var två mm tjock och det inte går att gjuta tunnare än omkring tre mm tjocka skivor tillsattes mer bly i gjutningsprocessen. Nytt bly tillsattes tillsammans med en del andra tillsatser som behövs för att få ett gjutbart bly. Gjutningen föregicks av en analys av det befintliga blyets sammansättning. Förut vägde taket tre ton och efter gjutning blev det 4 ton tungt.

Det nya blyplåtstaket fick en något annorlunda utformning än det förra, dels genom att det nu lades gjuten bly vilken skiljer sig något i utseende jämfört med valsad, och dels genom läggningsteknik. De tidigare blyskivorna var väldigt långa men då det inte går att gjuta så långa plåtar gjordes den nya skivtäckningen med kortare skivor och fler tvärfalsar. De nya blyplåtarna mäter omkring 120 x 50 cm. Blyplåten lades likt den förra men utan nockplåt. Den södra sidans plåt veks över det motsatta takfallet. På en av korets nedersta plåtar på det södra takfallet, närmast långhuset, gjordes en märkning med plåtslagarens firmanamn. Under denna plåt placerades ett förseglat zinkbrev med uppgifter om taktäckningen.

Torntaket före omläggningen. Fönstret togs bort och plåten som på ett par ställen gick upp över trappgavlarna ersattes.

Korets kopparhängränna var i gott skick och behölls liksom det nyligen monterade stupröret som sitter på den södra sidan intill långhuset. De gamla stuprören i koppar, förutom de på tornet, var sedan tidigare ersatta. Även två stuprör vid sakristian byttes mot nya i galvad stålplåt med skarpa vinklar. Anslutningarna med brunn gjordes ej klart i denna etapp.

Tornets tegeltak lades om genom att pannor, läkt, papp och plåtskoningar togs ner. Vid nedmonteringen upptäcktes en mindre skada på taklaget i det sydvästra hörnet. Ett par av sparrarna närmast detta hörn, murremman och bjälkändarna var mer eller mindre uppruttna. Sparrarna hade förstärkts vid en tidigare översyn men själva skorna på sparrar och murrem hade inte åtgärdats. Skadan bedömdes vara gammal och inte pågående och lagades genom att nytt ekvirke halvades i den befintliga konstruktionen. Ny papp och läkt lades och de enkupiga falsade tegelpannorna från Börringe tegelbruk återanvändes. Enstaka skadade pannor ersattes med likadana.

Torntakets gamla anslutningsplåtar var av koppar. De ersattes med nya i samma material men de går inte lika högt upp på trappgavlarna som de förra. På vissa sidor, i hörnet mellan trapporna/tinnarna, fanns väldigt lite utrymme för plåten varför höjden anpassades efter det. De nya plåtarna gjordes inte lika bred som den förra vilken gick långt ut över pannorna. De klipptes efter pannornas form och sluter därmed mer tätt över taket än de förra som hade raka kanter. De förra

T. v: I det sydvästra hörnet där sparränder och murrem rötskadats vid tidigare takläckage gjordes en lagning med nytt virke. T. b: Det nylagda torntakets anslutningsplåt är smäckrare än den förra och klippt efter pannorna.

nockpannorna kunde inte återanvändas då de var lagda i cementhaltigt bruk och därmed inte var möjliga att tas ner utan att gå sönder. Nya tegelnockpannor från Vittinge murades med hydrauliskt bruk från Bösarps med 0-4 mm ballast och fiber som armering. Nocken närmast trappgavlarna täcktes med blyplåt, den tidigare kopparplåten gick hela vägen upp över nock. Hängrännorna i koppar ersattes med nya i samma material.

Tornets takfönster togs bort då det inte ansågs behövas längre. Fönsteröppningen sattes igen och takfönstret lades i kyrkans förvar.

Långhustakets blytäckning sågs över och man konstaterade att den var i ok skick. På taket närmast tornet, där stuprören från tornet går ner, monterades skyddsplåtar i koppar för på hängrännorna.

På korets två strävpelare monterades nya blyplåtar som täcker utrymmet mellan ytterväggen och tegeltäckningen på strävpelarna. Förut var denna yta endast skyddad av puts. Även på den de två partierna av långhusets tak närmast tornet som är täckta med tegel lades blyplåt.

Trappgavlarna som är avtäckta med både troligtvis väldigt ålderstigna såväl som senare munk- och nunnetegel säkrades och enstaka tegel byttes.

T. v: Tornets nedre del efter rengöring och putslagning. T. b: Uppstrukna färgprover med silikatfärg i tre nyanser av brutet vitt varav den nedre, Keim kulör nr 9870, valdes.

Fasad, fönster och luckor

Den putsade fasaden rengjordes och lös puts knackades ner. Det var främst närmast mark, på trappgavlarna och på tornet som putsen var i dåligt skick. På tornet fanns det även en del sprickor. Sprickor och löst sittande puts lagades med fiberförstärkt hydrauliskt kalkbruk från *Bösarps*. Avsikten var att avfärga fasaden med kalkfärg men den var, enligt färgtester som gjordes på plats, avfärgad med en silikatfärg. Därför valdes ånyo denna färgtyp. Grundning gjordes med silikatfärgen *Keim Contact-Plus* och slutlig avfärgning med *Keim Granital* i en brutet vit kulör med beteckningen 9870 med inblandning av svart och ockra pigment.

Samtliga ankarjärn och dragband sågs över, rengjordes, rostskyddsmålades med blymönja och lackfärg samt avfärgades i svart likt tidigare utförande.

Omfattningarna kring de stora fönstren och västportalen som är utförda i tre anfang i rött och gult tegel bär spår av att ha varit omfogade många gånger, det finns bland annat något grövre puts med större ballast. I valven där fogarna är mer skyddade finns även avfärgning i vitt kvar. Lagningen av fogarna gjordes ytterst sparsamt och för att den nya fogen skulle stämma överens med befintlig blandades gulaktigt pigment i bruket, se materialförteckningen i bilaga.

De blyinfattade smidesfönsterna rengjordes, kittlagades, rostskyddsfärgades och målades med linoljefärg i svart järnoxid. Solbänkarna i röd och grå kalksten (vid tornets två fönster och de tre fönstren på den södra sidan av långhus och kor)

Fönstrens omfattningar visade på många foglagningar och på de norra fönstren fanns vit färg vilket troligen är ett äldre utförande. Fönstrens smideskonstruktion målades och kompletterades med nya fönsterbleck.

och gjuten betong (långhusets två norra fönster och sakristians lilla fönster) rengjordes. Vidare ersattes de något smala befintliga fönsterblecken som fanns vid de fyra fönstren på den södra sidan mot nya. På den norra sidans tre stora fönster fattades fönsterbleck varför det kompletterades med nya bleck här. Fönsterbleckens infästningar täcktes med plåtnitar och alla bleck målades i svart likt fönstren.

Tornluckorna och källardörren avfärgades likaså med linoljefärg i svart järnoxid. Källardörren var egentligen tänkt att bytas men var i tillräckligt gott skick för att bevaras. Räcket till källarnedgången målades likaså i svart. Nätgallren som skyddar tornöppningarna bättringsmålades i vitt.

Avvikelser från arbetshandlingar

- Kulturplåt användes inte på sakristians tak.
- Markarbeten med dräneringen gjordes ej.
- Solbänk i betong ersattes inte.
- Källardörren byttes inte.
- Nya stänkskydd sattes på långhuset där tornets stuprör ansluter.

T. v: En av de medeltida kolonetterna som bevarats i tre av tornets ljudöppningar. T. h: Avtäckningen på kortets två strävpelare kompletterades med ny blyplåt.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Omläggningen av taken har i princip inte inneburit några förändringar av takens utseenden. Genom ändringen från valsat till gjutet bly har Bjällerups kyrkas ålderdomliga karaktär, och även en del av det skånska kyrkliga kulturarvet, bevarats. Före 1800-talet var i princip all blytäckning av gjutet bly, en återgång till gjutet bly på kortaket är därför både historiskt och tekniskt försvarbart. Användningen av förzinkad stålplåt på sakristian innebär inte heller något större förändring i sig. Stålplåten är tänkt att målas likt förut och så som man traditionellt gjort, modern galvaniserad stålplåt kan dock vara svår att platsmåla med hållbart resultat.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Bjällerups kyrka, S:t Staffans församling, Lunds stift, Skåne län, Underhållsplan 2005-02-21, Restaurator

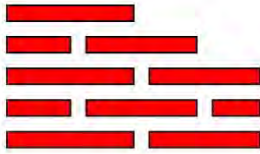
Kontrollplan enligt PBL för fastigheten Bjällerups kyrka, 2018-03-29, Niclas Hansson, Danewids Ingenjörbyrå AB

Lund 2019-09-12, Anna Rabow

Längst upp: Bjällerups kyrka, mars 2019 (efter att taken på sakristian och koret lagts om) och ovan: efter renoveringen, september 2019.

Bilaga - materialförteckning

MUR & PUTS BYGG AB

Bjällerups ka

Materialförteckning

Nockpannor Vittinge Typ A1
Bruk till Nocken Bössarp NHL 3,2 1:2 med fiber + tagel 4mm
Putslagningar Bössarp
NHL 3,2 1:2 med fiber 4mm, NHL 2,5 1:3 2mm
Takpapp Icopal 2500YEP
Ströläckt 28x70
Bärläck 25x50
Silikat Kiem Kontakt plus, Granital 9870
Algmedel Bental Målarkalk
Tegelfog Bössarp 2mm 6dl, Weber 33006 1dl

Målning

Gunnar Ottossons Färgmakeri
Järnoxidsvart
Järnoxidsvart matt
Titan Zinkvit
Kokt Linolja
Balsamterpentin
Blymmönja Brava
Rostskyddsfärg svart Bengalack, vit Bengalack
Linoljeskitt Dana Lim

2019-06-18

Ronny jönsson

Adress
Annettes väg 16
29177 Gärds Köpinge

Telefon
044-10 95 90

Org.nr 556417-0578
Plusgiro 759023-5
Bankgiro 5762-2961
E-Post info@muroputs.com

Regionmuseets E-rapportserie 2019

Kulturmiljö

1. Felestad kyrkogård, Felestad sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
2. Torrlösa kyrkogård, Torrlösa sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
3. Sireköpinge kyrkogård, Sireköpinge sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
4. Norra Vrams kyrka – installation av brandlarm, N Vrams sn, AM, Kerstin Börjesson, 2018–2019
5. Glimmebodagården – installation av luftvärmepump, Brösarps sn, AM, Anna Rabow, 2018
6. Dalby kyrka, förhallen – invändiga åtgärder, Dalby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2018
7. Tåstarps kyrka – taktäckning, Tåstarps sn, AM, Petter Jansson och Anna Rabow, 2016–2018
8. Gustav Adolfs kyrka – invändig renovering och ny solskyddstextil, Helsingborg, Maria Sträng, 2018
9. Västra Vrams kyrka – Uppdatering VP, Västra Vram sn, Linn Ljunggren, 2019
10. Linderöd kyrka – Uppdatering VP, Linderöd sn, Linn Ljunggren, 2019
11. Äsphults kyrka – Uppdatering VP, Äsphult sn, Linn Ljunggren, 2019
12. Östra Vram – Uppdatering VP, Östra Vram sn, Linn Ljunggren, 2019
13. Fredriksdals herrgård – invändig renovering, tillgänglighetsanpassning och utrymningstrappa, Helsingborg, AM, Maria Sträng, 2018-2019
14. Banckska villan – Kv. Ruuth 52, Helsingborg, VP, Anna Rabow, 2019
15. Bjällerups kyrka – utvändig renovering, Bjällerups sn, AM, Anna Rabow, 2019

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
VP- vårdplan
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

